

Effect van Ouderlijke Stress op de Ontwikkeling van Probleemgedrag

N.J. Chaudry (s1036785)

Universiteit Leiden

Abstract

Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat ouderlijke stress een negatief effect heeft op het ontwikkelen van probleemgedrag bij kinderen. Er is echter nog niet veel bekend over de mediërende werking van fysieke straffen en ouderlijke responsiviteit hierbij. Zodoende wordt in het huidig onderzoek het effect van ouderlijke stress gemedieerd door fysieke straffen en ouderlijke responsiviteit op de ontwikkeling van probleemgedrag bestudeerd. Hiervoor zijn 107 gezinnen onderzocht met kinderen in de leeftijdscategorie van zes tot tien ($M = 8.03$) waarbij de *Home Observation Measurement of the Environment*, *Child Behavior Checklist*, en *Alabama Parenting Questionnaire* zijn afgenomen. Uit de regressieanalyse is gebleken dat er geen significant verband aanwezig was tussen ouderlijke responsiviteit en probleemgedrag. Er was wel een significant verband aanwezig tussen de variabelen fysieke straffen en probleemgedrag. Uit de mediatieanalyse is gebleken dat fysieke straffen en ouderlijke responsiviteit geen mediatie uitoefenen op het effect van ouderlijke stress op probleemgedrag. Desondanks is gebleken dat ouderlijke stress een significant effect heeft op probleemgedrag bij kinderen. De resultaten van het onderzoek tonen aan dat er bij interventies voor kinderen met probleemgedrag vooral aandacht moet worden besteed aan ouderlijke stress en minder aan fysieke straffen en responsiviteit.

Sleutelwoorden: Probleemgedrag, kinderen, ouderlijke stress, fysieke straffen, ouderlijke responsiviteit.

Effect van Ouderlijke Stress op de Ontwikkeling van Probleemgedrag

Het grootste gedeelte van de Nederlandse jeugd doet het goed en is overwegend gelukkig. Er is echter wel een groep van 10-15% met probleemgedrag (Onderwijsraad, 2010). Het probleemgedrag komt voornamelijk aan de orde in het onderwijs. In 2008 was ongeveer 10% van de basisschoolleerlingen en 17% van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs zorgbehoevend (Inspectie van het Onderwijs, 2009). In datzelfde jaar ontvingen ongeveer 70.000 jongeren geïndiceerde jeugdzorg. Het gebruik van jeugdzorg is tussen 2007 en 2009 met 13% gegroeid (Sociaal-Economische Raad, 2009). Voor deze jeugd zijn de ouders van groot belang, zij geven immers met hun opvoeding vorm aan het gedrag van hun kinderen. De uiteindelijke ontwikkeling wordt bepaald door het verloop van de opvoeding en daarbij behorende ouderschapskwaliteiten (Slagt, Dekovic, de Haan, van den Akker & Prinzie, 2012). Ouders hebben dan ook veel verschillende verantwoordelijkheden wat betreft de opvoeding en er wordt veel van ze geëist. Het opvoeden van kinderen kan bij ouders hierdoor veel stress opleveren. (Chung et al., 2012; Deater-Deckard, 1998). Ouderlijke stress is op deze manier sterk gerelateerd aan ouderlijk gedrag en er is verondersteld dat het nadelig kan zijn voor de ouderschapspraktijken. Het zijn deze ouderschapspraktijken die sterk gerelateerd zijn aan het soort gedrag en eventueel uiteindelijk probleemgedrag, dat kinderen laten zien (Anthony et al., 2005; Deater Deckard, 1998; Masten and Coatsworth, 1998). Een vermindering in het aantal kinderen met probleemgedrag kan de maatschappij op lange termijn veel kosten besparen. Het doel van dit onderzoek is dan ook om probleemgedrag in kaart te brengen door het vinden van factoren in de gezin en thuisomgeving die probleemgedrag bij kinderen kunnen voorspellen. Hierbij staat de invloed van ouderlijke stress op probleemgedrag centraal.

Relatie ouderlijke stress en probleemgedrag

Voordat er in kan worden gegaan op het effect van ouderlijke stress op de ontwikkeling van probleem gedrag is het van belang om de term probleemgedrag nader toe te lichten. Probleemgedrag kan internaliserend en externaliserend zijn. Externaliserend probleemgedrag wordt gekenmerkt door agressie, woede, onderontwikkelde zelfregulatie en frustratie wat voornamelijk wordt gericht op de omgeving. Internaliserend probleemgedrag is daarentegen naar zichzelf gericht en wordt gekenmerkt door depressie, angstig gedrag en negatieve emotie (Achenbach & Edelbrock, 1978 ; Kim, Kim, Koh & Leventhal, 2012). In het huidige onderzoek zal dit onderscheid niet worden gemaakt en probleemgedrag zal in zijn geheel worden onderzocht. Ouderlijke stress is een vorm van stress wat voort komt uit het opvoeden van kinderen. Het kan worden gezien als beïnvloedende factor voor ouderschap en als bepalende factor voor dysfunctioneel ouderschap (Ostberg & Hagekull 2000 en Abidin 1992). Volgens Patterson's model of antisocial development hebben stressoren een directe invloed op ouderschapspraktijken, met name op de manier van disciplineren. Wat vervolgens een verhoogd risico vormt voor het kind (Conger, Patterson & Ge 1995 ; Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 1989). Deze veronderstellingen van Patterson's model of antisocial development worden bevestigd in een longitudinale studie naar de effecten van ouderlijke stress op het gedrag en emoties van kinderen. In het onderzoek werden 3500 Griekse adolescenten vanaf geboorte tot hun 18de jaar gevolgd. Er is een sterke associatie gevonden tussen ouderlijke stress van moeders en probleemgedrag. Als moeders een hogere mate van ouderlijke stress ervaren heeft dit een invloed op de psychopathologie van kinderen en uiteindelijk leidend tot probleemgedrag bij de adolescenten (Bakoula et al., 2009). Deze bevinding wordt eveneens ondersteund in een onderzoek bij Braziliaanse kinderen van 7 tot 14 jaar, waaruit is gebleken dat ouderlijke stress een risicofactor is voor probleemgedrag bij kinderen (Goodman et al., 2006). Tevens is er uit een onderzoek ook gebleken dat een hogere

mate van stress bij de moeders gepaard gaat met het melden van meer probleemgedrag van hun kinderen (Haapsamo et al., 2012). Naast ouderlijke stress zijn er ook andere beïnvloedende factoren die van invloed kunnen zijn op de ontwikkeling van gedragsproblemen bij kinderen (Prica, Walsh & Chiapa, 2013). Zo kan probleemgedrag bij kinderen worden voorkomen door te letten op lage moederlijke responsiviteit in de babytijd (Wakschlag & Hans, 1991). Niet alleen responsiviteit maar ook andere aspecten van ouderlijk gedrag hebben invloed op het ontwikkelen van probleemgedrag. Een van deze aspecten betreft de methoden van disciplineren met name fysieke straffen (Bailey et al., 2009).

Fysieke straffen als mediator

De term fysieke disciplineren omvat verschillende manieren van straffen zoals slaan van het gezicht, slaan met een voorwerp en schudden of duwen (Ferguson, 2013). Het geven van een klap wordt het meest gezien als een vorm van fysieke disciplineren (Gershoff, 2002). Volgens het transactionele model van Patterson begint probleemgedrag met een normale mate van ongehoorzaamheid en asociaal gedrag. Maar door niet gepaste ouderlijke disciplineren en/of respons escaleert het gedrag van het kind. Wat uiteindelijk kan leiden tot dwangmatig en antisociaal gedrag (Abidin, 1992). Fysieke straffen is daarom een bekend risicofactor voor het ontwikkelen van probleemgedrag en geestelijke gezondheidsproblemen bij kinderen en adolescenten (Vitolo et al., 2005). Uit meta-analyse van longitudinale onderzoeken is daarentegen gebleken dat de effecten van fysieke straffen minimaal zijn en op de lange termijn geen relatie met negatieve uitkomsten vertonen (Ferguson, 2013). Deze bevinding wordt tegengesproken door een longitudinaal onderzoek waaruit blijkt dat er een groot effect is van ouderlijke fysieke disciplineren op externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Landsford et al., 2011). Dit wordt ondersteund in onderzoek waaruit blijkt dat fysieke straffen van zowel vader als moeder een effect hebben op het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag. Het effect is ook aanwezig als er maar af en toe fysieke straffen worden

toegepast (Ma et al., 2012). Met betrekking tot ouderlijke stress wijst onderzoek uit dat het gebruik van fysieke straffen een duidelijk verband heeft met de aanwezigheid van ouderlijke stress (Crouch & Behl, 2001). Er is gevonden dat moeders die ouderlijke stress ondervinden een hogere kans hebben om fysieke straffen toe te passen (Clement & Chamberland, 2009). Hieruit kan worden gesteld dat ouderlijke stress via het gebruik van fysieke straffen en lage responsiviteit een negatief effect kan hebben op het ontstaan van probleemgedrag bij kinderen.

Responsiviteit als mediator

Responsiviteit is het adequate en gepaste gedrag van moeders dat zichtbare onmiddellijke en directe antecedenten heeft in het gedrag van hun kinderen (Bornstein & Tamis-LeMonda 1997). Responsiviteit betreft het waarnemen van signalen van het kind, deze nauwkeurig interpreteren en daar een snelle en passende reactie op geven (Ainsworth, Blehar, Water & Wall, 1978 zoals beschreven in Wakschlag & Hans, 1991). De rol van responsiviteit als mediator is bevestigd in een longitudinaal onderzoek. Waaruit blijkt dat psychologische stress bij moeders als voorspeller dient voor sociale adaptatie problemen bij kinderen van 6 tot 12 jaar (Dubois-Comtois, Moss, Cyr & Pascuzzo, 2013). De gehechtheidsheorie stelt dat ouderlijke responsiviteit voornamelijk effect heeft op de ontwikkeling van kinderen doordat het bepaalt hoe de ouder reageert op signalen van het kind (Van IJzendoorn, 1995). En dat ouderschapspraktijken een duidelijke invloed hebben op probleemgedrag van kinderen (Roskam, Meunier & Stievenart, 2011). Lage mate van responsiviteit kan leiden tot een verhoogd risico op negatieve uitkomsten voor kinderen (Popp, Spinrad & Smith, 2008). Uit onderzoek bij kinderen met risicofactoren voor het ontwikkelen van psychosociale problemen is gebleken dat responsiviteit van de moeder van grote invloed is bij deze ontwikkeling. De responsiviteit van de moeder kan namelijk de ontwikkeling van psychosociale problemen voorkomen en is daarom van invloed op de ontwikkeling van probleemgedrag (Laucht, Esser & Schmidt, 2007). Een vergelijkbaar effect is gevonden in een longitudinale studie waaruit is

gebleken dat een lage mate van responsiviteit in de babytijd een sterk effect heeft op het ontwikkelen van probleemgedrag in de vroege kindertijd. Dit effect is ook aanwezig als er gecontroleerd wordt voor eventueel aanwezige risicofactoren (Wakschlag & Hans, 1991). Daarnaast is bekend dat een lage mate van responsiviteit van de moeder gepaard gaat met een hogere mate van negatieve emotionaliteit van het kind (van Paulussen-Hoogeboom et al., 2008). Uit literatuur kan ook worden gesteld dat ouderlijke stress een verband met responsiviteit vertoont. En dat ouders die hogere levels van stress rapporteren ook problemen ondervinden met het adequaat reageren op signalen van het kind (Ostberg, 1998).

Huidig onderzoek

Er zijn verschillende psychopathologische ontwikkelingspaden voor een kind. Vanwege deze variabiliteit is het van belang om te begrijpen welke factoren van invloed zijn op de ontwikkeling van probleemgedrag (Mathijssen et al., 1999). Daarnaast is er ook sprake van een verandering in probleemgedrag over tijd (Mathijssen et al., 1999). En is er nog geen breed scala aan onderzoeken die zowel fysieke straffen als responsiviteit als mediators voor probleemgedrag onderzoeken. Derhalve richt het huidig onderzoek zich op de vraag: ‘Wat is het effect van ouderlijke stress gemedieerd door fysieke straffen en responsiviteit op de ontwikkeling van probleemgedrag bij kinderen van zes tot tien jaar?’. In overeenstemming met de literatuur wordt verwacht dat ouderlijke stress een positief effect op het ontwikkelen van probleemgedrag en de aanwezigheid van fysieke straffen en lage ouderlijke responsiviteit als mediators het effect beïnvloeden (Abidin, 1992; Ostberg 1998; Laucht, Esser & Schmidt, 2007). Deze hoofdvraag is voor het onderzoek onderverdeeld in drie deelvragen. Waarvan de eerste vraagt stelt of er een effect van ouderlijke stress is op probleemgedrag bij kinderen. Naar aanleiding van de literatuur wordt verwacht dat ouderlijke stress een positief effect heeft

op het ontwikkelen van probleemgedrag (Goodman et al., 2006 ; Haapsamo et al., 2012 ; Bakoula et al., 2009).

De tweede vraag is of het effect van ouderlijke stress op probleemgedrag gemedieerd wordt door fysieke straffen. De verwachting is dat fysieke straffen een mediërende werking heeft, waarbij er een positief effect is tussen ouderlijke stress en fysieke straffen en een positieve correlatie tussen fysieke straffen en gedragsproblemen. Dit wordt ondersteund uit onderzoek waaruit is gebleken dat ouders die een hogere mate van ouderlijke stress ondervinden sterker geneigd zijn om fysieke straffen toe te passen (Clement & Chamberland, 2009). Tevens verhoogt het toepassen van fysieke straffen de kans op het ontwikkelen van probleemgedrag (Ma et al., 2012 ; Vitolo et al., 2005).

De derde vraag is of het effect van ouderlijke stress op probleemgedrag gemedieerd wordt door responsiviteit. Onderzoek wijst erop dat ouderlijke stress ervoor zorgt dat ouders minder responsief reageren op hun kinderen (Ostberg, 1998). Daarnaast heeft onderzoek ook uitgewezen dat een lagere mate van ouderlijke responsiviteit een risico vormt voor het ontwikkelen van probleemgedrag bij kinderen (Popp, Spinrad & Smith, 2008). Derhalve wordt verwacht dat ouderlijke stress zorgt voor lagere mate van responsiviteit bij ouders.

Het huidige onderzoek zal een wetenschappelijke bijdrage leveren aan de manier waarop variabelen als ouderlijke stress, responsiviteit en fysieke straffen een invloed hebben op de ontwikkeling van probleemgedrag bij kinderen van zes tot tien jaar in Nederland. Het onderzoek kan daarmee de kennis over ouderlijke stress vergroten en inzicht bieden in onderliggende factoren die een mediërende rol uitoefenen op de ontwikkeling van probleemgedrag bij kinderen van zes tot tien jaar.

Methode

Steekproef

Om de relatie tussen ouderlijke stress op probleemgedrag en de invloed van fysieke straffen en responsiviteit als mediators te kunnen onderzoeken zijn 107 gezinnen vragenlijsten afgenomen. Kinderen die niet in de leeftijdscategorie zes tot tien jaar passen zijn verwijderd. De uiteindelijke steekproef bestaat hierdoor uit 103 gezinnen ($N=103$), waarvan 47 jongens (45,6%) en 56 meisjes (54,4%). De kinderen hadden een gemiddelde leeftijd van 8,03 jaar ($SD= 1,31$) en de gezinnen waren voor 98% van autochtone afkomst. Van de ondervraagde ouders is 85,4% getrouwd, 7,8% is samenwonend, 2,9 % is gescheiden en slechts een enkeling is alleenstaand en een enkele moeder is weduwe. Het opleidingsniveau van de moeders is voornamelijk MBO (54%), HBO (44,7%), en WO (22,3%). Voor slechts 4% van de moeders betreft het hoogst afgeronde opleidingsniveau het voortgezet onderwijs en 2,9% van de moeders heeft geen opleidingsniveau afgegeven. Voor de vaders van de onderzochte gezinnen is het opleidingsniveau verdeeld in HBO (33%), MBO (31%), WO (21%) en voortgezet onderwijs (22,1%). Overigens heeft 3,9% geen gegevens opgegeven betreffende het opleidingsniveau. De onderzochte vaders werken gemiddeld 50,2 uur ($SD = 94,5$) en Moeders 17,6 uur ($SD = 12,1$). Opvallend hierbij is dat vrijwel alle vaders werken en van de moeders 76,7% werkt. Van kinderopvang maakte 50% van de gezinnen gebruik, de overige 50% maakte geen gebruik van kinderopvang en van een enkel gezin is het niet bekend of zij gebruik maakten van opvang.

Instrumenten. Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van meerdere meetinstrumenten. Bij de 107 gezinnen is de MC-HOME, de APQ en de NOSI-K afgenomen. De Inventory-Middle Childhood HOME (MC-HOME) is bedoeld voor kinderen in de leeftijdscategorie van zes tot tien jaar (Bradley et al., 1998). De vragenlijsten en de MC-HOME zijn afgenomen bij 90 moeders en 13 vaders. Alhoewel de MC-HOME ontwikkeld is

voor moeders wordt in dit onderzoek dat onderscheid niet gemaakt vanwege het feit dat vaders tegenwoordig steeds vaker de opvoeding op zich nemen en een toenemende centrale rol hebben in de opvoeding van kinderen (Cabrera, Tamis-Lemonda, Bradley, Hofferth and Lamb, 2000).

Ouderlijke stress. De variabele ouderlijke stress is in dit onderzoek gemeten met de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index verkort (NOSI-K) en is een verkorte versie van de NOSI. De NOSI-K is een vertaalde en gereviseerde versie van de Parenting stress Index en wordt gebruikt om te beoordelen of er sprake is van ouderlijke stress (Paulussen-Hoogeboom et al., 2008). De NOSI is door de COTAN beoordeeld als goed, de betrouwbaarheid is beoordeeld als voldoende. Slechts de normen van de NOSI is beoordeeld als onvoldoende en wegens veroudering niet meer bruikbaar gesteld. De vragenlijst bestaat uit 10 schalen met in totaal 25 items. De afname van de NOSI-K duurt ongeveer 5 minuten en bevat items als ‘Het valt niet altijd mee mijn kind te accepteren zoals hij/zij is’ en ‘vaak heb ik zin het bijltje erbij neer te gooien’. Uit de datanalyse blijkt dat er bij de NOSI-K sprake is van een uitstekende interne consistentie gezien het een uitzonderlijk hoge Cronbach’s alpha heeft $\alpha = 0,93$.

Probleemgedrag. De aanwezigheid van probleemgedrag bij de kinderen is gemeten met de Child Behaviour Checklist (CBCL). De CBCL is door de COTAN voor criteriumvaliditeit beoordeeld met voldoende. De CBCL hoort te worden ingevuld door een ouder of voogd en is bedoeld voor kinderen in de leeftijdscategorie van vier tot 16 jaar. Het bestaat uit een lijst van 118 items en beslaat een groot gebied van gedragingen (Nolan et al., 1996). Voorbeelden van items uit de CBCL zijn ‘wreed voor dieren’ en ‘voelt zich waardeloos of minderwaardig’. Met de CBCL kan internaliserend en externaliserend probleemgedrag apart worden onderzocht, dit onderscheid zal in het huidige onderzoek echter niet worden gemaakt. Ook de CBCL had een hoge cronbachs alpha $\alpha = 0,91$.

Fysieke straffen. Fysieke straffen als mediator is onderzocht met behulp van de Alabama Parenting Questionnaire (APQ). De APQ is een vragenlijst dat ouderschapspraktijken over vijf domeinen meet. Een van deze vijf domeinen is ‘corporal punishment’ wat in de analyse zal worden gebruikt voor de mate van fysieke straffen. De APQ bestaat in zijn geheel uit 42 items, de 3 vragen uit het domein fysieke straffen zijn “U geeft uw kind een pak voor de broek als het iets doet wat niet mag”, “U geeft u kind klappen als het iets doet wat niet mag” en “U schreeuwt tegen uw kind als het iets doet wat niet mag”. De cronbach’s alpha voor de APQ in zijn geheel is redelijk hoog $a = 0,76$.

Responsiviteit. De mediator responsiviteit is in kaart gebracht met behulp van de subschaal responsiviteit van de MC-HOME. De MC-HOME bevat 59 items en als instrument ontwikkeld om de kwaliteit van de thuisomgeving in kaart te brengen. Het bestaat uit een interview met een aantal observatieitems (Bradley et al., 1988). De subschaal responsiviteit van de HOME bestaat uit 10 items. Voorbeelden van dergelijke items zijn “Het kind wordt aangemoedigd om zelfstandig te lezen” en “De ouder laat wat positieve emotionele reactie zien wanneer het kind wordt geprezen door de bezoeker”. De cronbach’s alpha voor de HOME is laag $a = 0,53$.

Procedure

De gezinnen werden benaderd via basisscholen die een brief uitdeelde aan de ouders met het verzoek om deel te nemen aan een onderzoek. In deze brief werd een antwoord strookje bijgesloten en aangegeven dat voor iedere deelname aan het onderzoek 1 euro zal worden gedoneerd aan de stichting doe een wens. Vervolgens is met de gezinnen die op het verzoek ingingen een afspraak gemaakt en is een huisbezoek afgelegd. Tijdens de huisbezoeken moest een van de opvoeders en het onderzochte kind aanwezig zijn. Deelname aan het onderzoek is volledig vrijwillig en ouders werden verzekerd van anonimiteit en dat

hun persoonlijke gegevens alleen voor het onderzoek gebruikt zullen worden. Door de te kiezen voor deelname aan het onderzoek gaven de respondenten informed consent. De huisbezoeken en interviews werden afgenomen door bachelor studenten die hun scriptie schrijven voor het bachelor project ‘ieder kind heeft recht op een veilig thuis’. De studenten werden van tevoren getraind gedurende drie weken in het afnemen van de vragenlijsten en het interview. De data is verzameld in de periode van oktober 2013 tot en met januari 2014.

Resultaten

Bij de analyse is er een datacheck uitgevoerd om uitbijters en missende waarden te verwijderen. De beschrijvende statistieken hiervan zijn in tabel 1 weergegeven. De data was over het algemeen niet normaal verdeeld maar wel voldoende groot. Voor de variabelen ouderlijke stress, fysieke straffen en responsiviteit waren er geen uitzonderlijke uitbijters. Voor de variabele probleemgedrag was er wel een uitbijter en deze is verwijderd van de analyse.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van variabelen

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min.	Max.	Skewness	Kurtosis
Ouderlijke stress	101	1,69	0,60	1,00	3,44	1,00	0,149
Gedragsproblemen	103	0,18	0,13	0,00	0,67	1,15	1,54
Fysieke straffen	103	1,58	0,42	1,00	3,00	0,56	0,29
Responsiviteit	103	0,96	0,07	0,8	1,00	-1,30	0,30

Ouderlijke stress & Probleemgedrag. Om een relatie vast te stellen tussen ouderlijke stress en probleemgedrag is een regressieanalyse uitgevoerd. Uit de resultaten blijkt dat er een significant effect is van ouderlijke stress op probleemgedrag ($\beta=0.598$, $t(101) = 7.416$, $p<0.000$). De resultaten zijn te zien in tabel 2. Dit houdt in dat de invloed van ouderlijke stress op probleemgedrag is bevestigd. En kinderen van ouders met een hogere mate van ouderlijke stress een grotere kans hebben op het ontwikkelen van probleemgedrag.

Fysieke straffen als mediator. De variabele fysieke straffen heeft een scheve verdeling naar rechts wat betekent dat er over het algemeen vrij laag is gescoord op het domein van fysieke straffen. Daarnaast is uit de regressieanalyse wel gebleken dat ouderlijke stress een significant effect heeft op fysieke straffen ($\beta= 0.15$, $t(101) = 2.29$, $p = 0.03$), zoals ook te zien is in tabel 2. Dit houdt in dat de aanwezigheid van ouderlijke stress een effect heeft op het gebruik van fysieke straffen. Daarnaast blijkt uit de analyse dat de variabele fysieke straffen geen significant effect heeft op probleemgedrag ($\beta=0.00$, $t(101) = 0.11$, $p = 0.091$). Pas als fysieke straffen samen met ouderlijke stress door een meervoudige regressieanalyse wordt geanalyseerd blijkt er wel een significant effect te zijn voor het effect op probleemgedrag ($\beta=0.13$, $t(101) = 7.18$, $p = 0.00$). De resultaten hiervan zijn te zien in tabel 3. Zoals eerder gezegd hangt voornamelijk ouderlijke stress samen met probleemgedrag en vertoont het een hoog significantieniveau. In de analyse wordt de significantie van het effect van ouderlijke stress en fysieke straffen op probleemgedrag dan ook eigenlijk vrijwel volledig veroorzaakt door de factor ouderlijke stress. Fysieke straffen heeft hierin dus geen medierende werking op het ontstaan van probleemgedrag.

Responsiviteit als mediator. De variabele Responsiviteit heeft een scheve verdeling naar links wat inhoudt dat de onderzochte ouders voornamelijk een hoge mate van responsiviteit hebben. Waarschijnlijk is het dan ook vanwege deze reden dat er geen

significant effect van ouderlijke stress op responsiviteit is gevonden ($\beta = -0.01$, $t(101) = -0.75$, $p = 0.453$). De resultaten zijn te zien in tabel 2. Er is in het huidig onderzoek dus geen verband gevonden tussen ouderlijke stress en responsiviteit. Vervolgens is er gekeken naar het verband is tussen responsiviteit en probleemgedrag. Gezien responsiviteit geen verband heeft met ouderlijke stress is het ook aannemelijk dat er geen mediërende rol van responsiviteit zal zijn op probleemgedrag. Vooralsnog zijn er analyses voor uitgevoerd, de resultaten zijn weergegeven in tabel 3. Responsiviteit vertoont geen significant effect op probleemgedrag ($\beta = 0.07$, $t(101) = 0.45$, $p = 0.66$). Maar ouderlijke stress en responsiviteit vertonen wel een significant effect op probleemgedrag ($\beta = 0.14$, $t(101) = 7.40$, $p = 0.00$). Net als bij fysieke straffen wordt deze significantie veroorzaakt door ouderlijke stress en speelt responsiviteit als mediator geen rol. Er is dus geen mediërende werking door responsiviteit of fysieke straffen op de relatie van ouderlijke stress op probleemgedrag. Maar ouderlijke stress is wel van invloed op het ontstaan van probleemgedrag.

Tabel 2

Resultaten van regressieanalyse

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ouderlijke stress → Probleemgedrag	0,13	0,02	0,60	7,42	0,00
Ouderlijke stress → Fysieke straffen	0,15	0,07	0,22	2,29	0,03
Ouderlijke stress → Responsiviteit	-0,01	0,01	-0,08	-0,75	0,45

* $p < 0.05$

$R^2 = .0357$

Tabel 3

Meervoudige regressieanalyse

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1a. Ouderlijke stress & Fysieke straffen → Probleemgedrag	0.134	0.02	0.57	7.18	0.00
1b. Fysieke Straffen → Probleemgedrag	0.00	0.03	0.01	0.11	0.91
2a Ouderlijke stress & Responsiviteit → Probleemgedrag	0.14	0.02	0.60	7.40	0.00
2b. Responsiviteit → Probleemgedrag	0.07	0.16	0.04	0.45	0.66

*p < 0.05

Discussie

Het huidig onderzoek is uitgevoerd om het mediërende effect van fysieke straffen en responsiviteit in de relatie tussen ouderlijke stress en probleemgedrag bij kinderen van zes tot tien jaar in kaart te brengen. Uit de analyses is gebleken dat fysieke straffen en responsiviteit geen mediërend effect heeft op de relatie tussen ouderlijke stress en probleemgedrag.

De eerste verwachting was dat er een positief verband is van ouderlijke stress op probleemgedrag, deze is bevestigd. Een hogere mate van ouderlijke stress gaat gepaard met een hogere mate van probleemgedrag. Dit is in overeenkomst met resultaten uit andere onderzoeken, ouders met een hogere mate van ouderlijke stress rapporteren vaker probleemgedrag van hun kinderen (Bakoula et al., 2009 ; Goodman et al., 2006 ; Haapsamo et al., 2012).

De tweede verwachting was dat het effect van ouderlijke stress op probleemgedrag zou worden gemedieerd door fysieke straffen, deze verwachting is niet bevestigd. Zo was er geen significantie voor het effect fysieke straffen op probleemgedrag. Terwijl in veelvuldig is aangetoond dat ouderlijke stress leid tot het gebruik van fysieke straffen en ontstaan van probleemgedrag bij kinderen (Crouch & Behl, 2001; Landsford et al., 2011; Ma et al., 2012 ; Clement & Chamberland, 2009). Een mogelijke verklaring voor deze bevinding is dat hoewel het niet is vastgesteld dat het gebruik van fysieke straffen niet schadelijk is voor de ontwikkeling van probleemgedrag bij kinderen, het wel duidelijk is dat fysieke straffen niet schadelijk hoeven te zijn als het gebruik ervan is ingebed in een opvoeding en context die verder liefdevol en warm is (Geurts & Ince, 2006). De resultaten van het huidige onderzoek worden ook ondersteund uit analyses waaruit blijkt dat dat de effecten die veelal worden gevonden in de literatuur voor fysieke straffen op probleemgedrag slechts minimaal zijn, zelfs op de lange termijn (Ferguson, 2013). Daarnaast is er waarschijnlijk geen duidelijk verband

tussen ouderlijke stress en fysieke straffen aangetoond doordat er in de steekproef bijna geen ouders waren die gebruikt maakten van fysieke straffen. Hiernaast kan het zijn dat de ouders vanwege sociale wenselijkheid geen fysieke straffen hebben gerapporteerd.

Voor ouderlijke responsiviteit is eveneens gebleken dat het niet dient als mediator voor het effect van ouderlijke stress op probleemgedrag. Dit is tegenstrijdig met de huidige literatuur wat aangeeft dat responsiviteit een duidelijk effect heeft op het ontstaan van probleemgedrag. (Laucht, Esser & Schmidt, 2007 ; Wakschlag & Hans, 1991; van Paulussen-Hoogeboom et al., 2008). Een eventuele verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat er overige factoren zijn die kunnen dienen als buffer of mediator waardoor er geen probleemgedrag plaatsvindt (Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa, Turbin, 1995). Zo kan het hebben van een hoog IQ functioneren als moderator effect voor de risico's op probleemgedrag en in dit onderzoek kan dienen als confounding variable (Masten & Coatsworth, 1998). Daarnaast kan de aanwezigheid van vrienden voor kinderen ook compenseren voor de ontwikkeling van probleemgedrag en dienen als confounding variable (Hartup & Lieshout, 1995). Maar tegelijkertijd kan het hebben van deviante vrienden ook van invloed zijn op de ontwikkeling van probleemgedrag (Dishion, Patterson, Stoolmiller & Skinner, 1991). Dit geeft aan dat er naast responsiviteit ook andere confounding factoren zijn die de aanwezigheid of afwezigheid van probleemgedrag bij lage responsiviteit kunnen beïnvloeden. Daarnaast was de steekproef enigszins vertekend vanwege het feit dat er bijna geen ouders waren met een lage mate van responsiviteit. Dit zou kunnen verklaren waarom responsiviteit niet als mediator optreedt.

Beperkingen

Een aantal beperkingen van het huidige onderzoek dienen in acht te worden genomen. Een van deze beperkingen betreft de representativiteit van de steekproef. Ongeveer driekwart van de Nederlandse bevolking is getrouwd het percentage van gehuwde respondenten lag iets hoger dan dit (84,4%) maar daarmee wel enigszins representatief (CBS,2013). Wat betreft werk was de steekproef echter niet representatief vrijwel alle vaders werken en 76,7% van alle moeders. In de werkelijkheid ligt dit percentage in de Nederlandse bevolking veel lager rond 54% (CBS, 2013). Op dit gebied kwamen de onderzochte respondenten dus niet overeen met de bevolking waardoor de resultaten niet volledig kunnen worden gegeneraliseerd.

Daarnaast heeft in de algemene Nederlandse bevolking slechts een kwart een HBO-diploma of hoger (Traag, 2005). Terwijl ruim driekwart van de respondenten een HBO-diploma of hoger hebben. En vrijwel alle respondenten van autochtone afkomst zijn. Deze verschillen met de Nederlandse bevolking zijn tevens ook verbeterpunten voor het huidig onderzoek. In vervolg is het beter om van tevoren een representatievere steekproef te nemen. Daarnaast zijn er alleen vragenlijsten gebruikt en is daarmee de kans op het geven van sociale wenselijkheid vergroot (Moore, McCabe & Craig, 2011). Daarnaast werd het onderzoek ook beperkt door het ontbreken van een gerandomiseerde steekproef. Er is gebruik gemaakt van een *convenience sample* gezien de respondenten op basis van beschikbaarheid deel hebben genomen aan het onderzoek, er is daardoor geen gebruik gemaakt van aselechte toewijzing. In deze *convenience sample* konden ouders er zelf voor kiezen om wel of niet deel te nemen aan het onderzoek waardoor er mogelijk *self-selection bias* op heeft kunnen treden (Moore, McCabe & Craig, 2011). Waardoor ouders van relatief hoge SES, met hogere opleidingen en relatief adequate sensitieve opvoeding hebben deelgenomen aan het onderzoek omdat zij meer geïnteresseerd waren. Dit vormt wederom een bedreiging voor de mate van generaliseerbaarheid gezien het de steekproef minder representatief maakt voor de

Nederlandse bevolking. Voor het onderzoeken van de invloed van variabelen kan ook beter gebruik worden gemaakt van een experimenteel onderzoek wat beter geschikt is voor het aantonen van een causaal verband. Hierdoor kan er gebruik worden gemaakt van een voor en na meting. Daarnaast zouden er ook meerdere observaties verspreid over een langere periode moeten plaatsvinden zodat er zekerheid ontstaat over de causaliteit. Hier is voornamelijk een longitudinale studie het meest geschikt. Daarnaast is het ook belangrijk in acht te nemen dat de aanwezigheid van probleemgedrag scheef verdeeld was, waarschijnlijk door een te kleine steekproef. Data wat niet normaal verdeeld is kan de betrouwbaarheid en eventuele generaliseerbaarheid aantasten (Moore, McCabe & Craig, 2011).

Implicaties

Hoewel het onderzoek diverse beperkingen kent heeft het in tegenstelling tot andere onderzoeken, uitgewezen dat fysieke straffen en ouderlijke responsiviteit niet dienen als mediators voor probleemgedrag. Maar heeft het wel bevestigd dat ouderlijke stress van invloed is op probleemgedrag. Voor de maatschappij is het onderzoek relevant omdat het probleemgedrag bestudeert en het uitbreiden van deze kennis relevant kan zijn in het verminderen van probleemgedrag bij kinderen via eventuele interventies. De resultaten geven aan dat bij het ontwikkelen en toepassen van interventies de nadruk hoort te worden gelegd op ouderlijke stress. En ouderlijke responsiviteit en fysieke straffen daarbij minder relevant zijn. Voorbeeld van een dergelijke interventie is het positive parenting program oftewel triple P. Deze interventiemethode richt zich onder andere op ouderlijke stress (Sanders, 1999). Naar aanleiding van dit onderzoek kan het aspect van ouderlijke stress worden benadrukt in de interventie gezien het duidelijk van invloed is op probleemgedrag. Als op deze wijze het aantal kinderen met probleemgedrag kan worden verminderd kan het de maatschappij op

lange termijn veel kosten besparen. In wetenschappelijk opzicht is dit onderzoek aanvulling gezien er nog geen breed scala beschikbaar is aan resultaten voor het effect van zowel fysieke straffen als responsiviteit als mediators voor probleemgedrag. Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om confounding variables uit te sluiten en daar op te controleren. Confounding variabelen zijn variabelen die niet gemeten worden in het onderzoek maar wel een invloed uitoefenen op de relatie (Moore, McCabe & Craig, 2011). Agressie tussen broers en zussen is een voorspeller voor probleemgedrag en kan een mogelijke confounding variabele zijn (Price, Chiapa & Walsh, 2013). Een andere mogelijke variabele is opvoedingsstijl, vooral voor een autoritaire opvoedingsstijl is uit onderzoek gebleken dat het dient als mediator voor probleemgedrag (Paulussen-Hoogeboom, Stams, Hermanns, Peetsma & van den Wittenboer, 2008).

Literatuur

- Abidin, R.R. (1992). The Determinants of Parenting Behavior. *Journal of Clinical Child Psychology, 21* (4), 407-412.
- Achenbach, T.M., Edelbrock, C.S. (1978). The Classification of Child Psychopathology: A Review and Analysis of Empirical Efforts. *Psychological Bulletin, 58* (6), 1275-1301.
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C. & Shaffer, S. (2005). The Relationships Between Parenting Stress, Parenting Behaviour and

Preschoolers' Social Competence and Behaviour Problems in the Classroom. *Infant and Child Development*, 14, 133-154.

Bakoula, C., Kolaitis, G., Veltsista, A., Gika, Artemis., & Chrousos, G. P. (2009) Parental stress affects the emotions and behavior of children up to adolescence: A Greek prospective, longitudinal study. *Stress*, 12 (6), 486-498.

Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S., & Hawkins, J. D. (2009) Parenting practices and problem behavior across three generations: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 45 (5), 1214-1226.

Bornstein, M.H., Tamis-Lemonda, C.S. (1997). Maternal Responsiveness and Infant Mental Abilities: Specific Predictive Relations. *Infant Behavior and Development*. 20 (3), 283-296.

Bradley, R.H., Caldwell, B.M., Rock, S.L., Hamrick, H.M., Harris, P. (1988). Home Observation for Measurement of the Environment: Development of a Home Inventory for Use with Families Having Children 6 to 10 Years Old. *Contemporary Educational Psychology*, 13, 58-71.

Cabrera, N.J., Tamis-LeMonda, C.S., Bradley, R.H., Hofferth, S., Lamb, M.E. (2000). Fatherhood in the Twenty-First Century. *Child Development*. 71 (1), 127-136.

CBS (2014, January 14). Retrieved March 16, 2014, from

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37556&D1=3-15,43-46,49-50,53-60,96-120,178,184,187,192-194&D2=1,26,51,76,101,109-111&VW=T>.

CBS (2013, Juni 25). Retrieved March 16, 2014 from

[http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81108NED&D1=a&D2=0&D3=a&D4=0&D5=1,11,21,31,\(1-7\)-1&HD=130703-1528&HDR=G1,G2,T&STB=G3,G4](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81108NED&D1=a&D2=0&D3=a&D4=0&D5=1,11,21,31,(1-7)-1&HD=130703-1528&HDR=G1,G2,T&STB=G3,G4).

Crouch, J.L., Behl, L.E. (2001). Relationships among parental beliefs in corporal punishment, reported stress, and physical child abuse potential. *Child Abuse and Neglect*, 25, 413-419.

Clement, M., Chamberland, C. (2008). The Role of Parental Stress, Mother's Childhood Abuse and Perceived Consequences of Violence in Predicting Attitudes and Attribution in Favor of Corporal Punishment. *J Child Fam Stud*, 18, 163-171

Chung, K. M., Ebustani, C., Bang., Hye Min., Kim, J., Chorpita, B. F., Weisz, J. R., Suh, D., Byun, H. (2012). Parenting Stress and Child Behaviour Problems Among Clinic-Referred Youth: Cross-Cultural Differences Across the US and Korea. *Child Psychiatry Hum Dev*, 44, 460-468.

Conger, R.D., Patterson, G.R., Ge, X. (1995). It Takes Two to Replicate: A Mediational Model for the Impact of Parents' Stress on Adolescent Adjustment. *Child Development*, 66, 80-97.

Deater-Deckard, K. (1998). Parenting Stress and Child Adjustment: Some Old Hypotheses and New Questions. *Clin Psychol: Sci Pract*, 5, 314-332.

Dishion, T.J., Patterson, G.R., Stoolmiller, M., Skinner, L. (1991). Family, School, and Behavioral Antecedents to Early Adolescent Involvement With Antisocial Peers. *Developmental Psychology*, 27, (1), 172-180.

- Dubois-Comtois, K., Moss, E., Cyr, C., Pascuzzo, K. (2013). Behavior Problems in Middle-Childhood: The Predictive Role of Maternal Distress, Child Attachment, and Mother-Child Interactions. *Journal Abnormal Psychology, 41*, 1311-1324.
- Ferguson, C.J. (2013). Spanking, corporal punishment and negative long-term outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies. *Clinical Psychology Review, 33*, 196-208
- Gershoff, E.T. (2002). Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin, 128* (4), 539-579.
- Geurts. D., Ince. D., (2006). Van Pedagogische tik tot Kindermishandeling: de culturele diversiteit in Nederland. *Nederlands Jeugdinstituut NJi*.
- Goodman, A., Fleitlich-Bilyk, B., Patel. V., Goodman, R. (2006). Child, Family, School and Community Risk Factors for Poor Mental Health in Brazilian Schoolchildren. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 46* (4), 448-456.
- Haapsamo, H., Pollock-Wurman, R. A., Kuusikko-Gauffin, S., Ebeling, H., Larinen, K., Soini, H., Moilanen, I. (2012). Maternal stress and young children's behavioural development: a prospective pilot study from 8 to 36 months in a Finnish sample. *Early Child Development and Care, 183* (12), 1841-1852.
- Hartup, W.W., van Lieshout, C.F.M. (1995). Personality Development in Social Context. *Annu. Rev. Psychol. 46*, 665-87.
- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderreyn, ., Costa, F.M., Turbin, M.S. (1995). Protective Factors in Adolescent Problem Behavior: Moderator Effects and Development Change, *Developmental Psychology, 31*, (6), 932-933.

- Kim, D. H., Kim, Y. S., Koh, Y. J., & Leventhal, B. L. (2012). Relationship between behavior problems and perceived parenting practices in Korean youth. *Child: Care, Health and Development, 39*, 194-201.
- Landsford, J.E., Criss, M.M., Laird, R.D., Shaw, S., Pettit., G.S., Bates, J.E., Dodge, K.A. (2011). Reciprocal relations between parents' physical discipline and children's externalizing behavior during middle childhood and adolescence. *Development and Psychopathology, 23*, 225-238.
- Laucht, M., Esser, G. & Schmidt, M. H. (2001). Differential development of infants at risk for psychopathology: the moderating role of maternal early responsiveness. *Developmental medicine & Child Neurology, 43*, 292-300.
- Ma, J., Han, Y., Grogan-Kaylor, A., Delva, J., Castillo, M. (2012). Corporal punishment and youth externalizing behaviour in Santiago, Chile. *Child Abuse and Neglect, 36*, 481-490.
- Masten, A.S., Coatsworth., J.D. (1998). The Development of Competence in Favorable and Unfavorable Environments. *American Psychologist Association, 5* (2), 205-220.
- Mathijssen, J. J. J. P., Koot, H. M. Verhulst, F. (1999). Predicting change in problem behavior from child and family characteristics and stress in referred children and adolescents. *Development and Psychopathology, 11*, 305-320.
- Moore, D.S., McCabe, G.P., & Craig, B.A. (2011, 7th edition). *Introduction to the Practice of Statistics*. New York: Freeman.
- Nolan, T.M., Bond, L., Adler, R., Littlefield, L., Birlson, P., Marriage, K., Mawdsley, A., Salo, R., Tonge, B.J. (1996). Child Behaviour Checklist Classification of Behaviour disorder. *J.Paediatr.Child Health, 32*, 405-411.

Onderwijsraad (2010). *De school en leerlingen met gedragsproblemen*. Onderwijsraad, Den Haag.

Ostberg, M.(1998). Parental stress, psychosocial problems and responsiveness in help-seeking parents with small (2-45 months old) children. *Acta Paediatr*, 87, 69-76.

Ostberg, M., Hagekull, B. (2000). A Structural Modeling Approach to the Understanding of Parenting Stress. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29 (4), 615-625.

Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D., Ramsey, E. (1989). A Developmental Perspective on Antisocial Behavior. *American Psychologist*, 44 (2) 329-335

Paulussen-Hoogeboom, M.C., Stams, G.J.J.M., Hermanns, J. M. A., Peetsma, T. T. D. (2008). Relations among Child Negative Emotionality, Parenting Stress, and Maternal Sensitive Responsiveness in Early Childhood. *PARENTING: SCIENCE AND PRACTICE*, 8, 1-16.

Paulussen-Hoogeboom, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns, J. M. A., Peetsma, T. T. D., & van den Wittenboer, G. L. H. (in press). *Parenting style as a mediator between temperament and behaviour problems in early childhood*. Manuscript submitted for publication to *Journal of Genetic Psychology*.

Popp, T. K., Spinrad, T. L. & Smith, C. L. (2008). The Relation of Cumulative Demographic Risk to Mothers' Responsivity and Control: Examining the Role of Toddler Temperament. *Infancy*, 13(5), 496-518.

Price, J. M., Chiapa, A., Walsh, N. E. (2013). Predictors of Externalizing Behavior Problems in Early Elementary-Aged Children: The role of Family and Home Environments. *The Journal of Genetic Psychology*. 174 (4), 464-471.

- Roskam, I., Meunier, J., Stievenart, M. (2011). Parent attachment, childrearing behavior and child attachment: Mediated effects predicting preschoolers' externalizing behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology, 32*, 170- 179
- Sanders, M.R., (1999). Protective Factors in Adolescent Problem Behavior: Moderator Effects and Developmental Change. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2*, (2), 71-90
- Slagt, M., Dekovic, M., de Haan , A. D., van den Akker, A.L. & Prinzie, P. (2012). Longitudinal Associations Between Mothers' and Fathers' Sense of Competence and Children's Externalizing Problems: The Mediating Role of Parenting. *Developmental Psychology, 48* (6), 1554-1562.
- Traag, T., (2005, July 25). Nederlandse bevolking steeds hoger opgeleid. *CBS.nl*. Retrieved March 15, 2014 from <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1745-wm.htm>
- Vitolo, Y. L. C., Fleitlich-Bilyck, B., Goodman, R., Bordin., I. A. S. (2005). Parental beliefs and child-rearing attitudes and mental health problems among schoolchildren. *Revista Saúde Pública, 39* (5), 716-724.
- Wakschlag, L. S., & Hans, S. L. (1999). Relation of Maternal Responsiveness During Infancy to the Development of Behavior Problems in High-Risk Youths. *Developmental Psychology, 35* (2), 569-579.